บทบาทของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย

Japan’s Roles in the Indian Ocean Region

นภดล ชาติประเสริฐ
Nophadol Chartprasert

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

Corresponding Author:
Nophadol Chartprasert
Faculty of Liberal Arts, Thammasat University
2 Prachan Road, Phra Barom Maha Ratchawang, Phra Nakhon, Bangkok 10200, Thailand
E-mail: nophadol.c@arts.tu.ac.th

Received: April 11, 2025 **Revised:** June 7, 2025 **Accepted:** June 9, 2025

บทบาทของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย[1]

บทคัดย่อ

ก่อนทศวรรษ 1960 บทบาทของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียมีค่อนข้างน้อย ตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา การขยายบทบาทของญี่ปุ่นทางด้านการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ การแข่งขันกันขยายบทบาทของอภิมหาอำนาจ และวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในหลายประเทศในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียส่งผลต่อการปรับนโยบายของญี่ปุ่นต่ออาณาบริเวณดังกล่าว ในการนี้ เพื่อรักษาความมั่นคงของเส้นทางเดินเรือ แหล่งทรัพยากรและตลาดของสินค้าญี่ปุ่น ญี่ปุ่นได้พยายามขยายบทบาทในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียทั้งในกรอบความร่วมมือทวิภาคีและพหุภาคี นอกจากบทบาททางเศรษฐกิจซึ่งญี่ปุ่นมีความแข็งแกร่งแล้ว ญี่ปุ่นก็ได้เพิ่มบทบาททางด้านความมั่นคงมากขึ้นด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังสงครามเย็น

คำสำคัญ : นโยบายต่างประเทศญี่ปุ่น, อาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย, การแข่งขันกันขยายบทบาทของมหาอำนาจ

[1] บทความวิจัยนี้เป็นผลมาจากงานวิจัยเรื่อง “บทบาทของจีนและญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียในช่วงหลังสงครามเย็น” (พ.ศ. 2568)

Japan's Roles in the Indian Ocean Region[2]

Abstract

Before the 1960s, Japan's roles in the Indian Ocean Region had been comparatively minimal. Since the 1960s, Japan's rapid expansion in international trades and investments, superpowers rivalries coupled with crises in several countries in the Indian Ocean Region have influenced Japan's policies. In order to secure sea lanes, resource and markets in the Indian Ocean Region, Japan's roles in this region have been bilaterally and multilaterally increased. Apart from economic dimension, Japan's activities in security dimension have also significantly increased especially after the end of the Cold War.

Keywords: Japan's foreign policies, Indian Ocean region, superpowers rivalries

[2] This research article is a document produced from a study titled "The Roles of China and Japan in the Indian Ocean Region in the Post-Cold War Period" (2025).

1. บทนำ

เนื่องจากญี่ปุ่นเป็นหมู่เกาะชาวญี่ปุ่นจึงมีความชำนาญในการเดินเรือมาตั้งแต่อดีตไม่ว่าจะเป็นการทำการประมงบริเวณชายฝั่งและการประมงน้ำลึกที่ห่างออกไปจากชายฝั่งรวมทั้งการเดินเรือเพื่อการค้า ด้วยเหตุนี้เมื่อญี่ปุ่นมีความชำนาญด้านการเดินเรือมากขึ้นชาวญี่ปุ่นจึงได้เดินเรือไปยังน่านน้ำต่าง ๆ ที่ห่างไกลออกไปจากน่านน้ำในบริเวณมหาสมุทรแปซิฟิกตอนเหนือซึ่งเป็นบริเวณที่หมู่เกาะญี่ปุ่นตั้งอยู่ซึ่งรวมถึงการเดินเรือมายังมหาสมุทรอินเดีย ในการนี้ บทบาทของญี่ปุ่นในน่านน้ำและบริเวณชายฝั่งของมหาสมุทรอินเดียค่อย ๆ เพิ่มขึ้นตามลำดับและเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในช่วงหลังสงครามเย็น บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนบทบาทของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณดังกล่าวในช่วงหลังสงครามเย็นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในทางภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐศาสตร์

2. บทบาทของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย (Indian Ocean Region) ก่อนและระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา[3]

แม้ว่าหลักฐานการติดต่อระหว่างชาวอินเดียกับชาวญี่ปุ่นจะสามารถย้อนกลับไปได้ถึงช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 8 เมื่อมีการนิมนต์พระสงฆ์ชาวอินเดียมาประกอบพิธีในการประดิษฐานพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่ที่วัดโทดาอิจิ (Todaiji) ในเมืองนะระ (Nara) แต่การติดต่อระหว่างดินแดนทั้งสองที่ปรากฏเป็นรูปธรรมเกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เมื่อมีนักผจญภัย นักเขียนและพ่อค้าที่ชื่อว่า เท็นจิคุ โทะคุเบะอิ (Tenjiku Tokubei) เดินทางมายังอินเดีย (Chansoria, 2022, p. 2)

เท็นจิคุ โทะคุเบะอิ (ค.ศ. 1612-1692) นั้นเป็นบุตรของพ่อค้าเกลือ เขามีอายุเพียง 15 ปีใน ค.ศ. 1626 เมื่อได้รับการว่าจ้างจากบริษัทการค้าในเมืองเกียวโตะ (Kyoto) ให้เดินทางไปกับกองเรือสินค้าของญี่ปุ่น ในการนี้เขาได้เดินทางไปยังดินแดนซึ่งปัจจุบันคือรัฐพิหาร (Bihar) ของอินเดีย เมื่อกลับมาถึงญี่ปุ่น เท็นจิคุได้เขียนเล่าเรื่องการผจญภัยในดินแดนต่างประเทศทั้งที่อินเดียและระหว่างทางในงานที่ชื่อว่า “Tenjiku Tokai Monogatari” ซึ่งแปลว่าเรื่องเล่าว่าด้วยการเดินทางมาอินเดียโดยทางทะเล ในการนี้ งานเขียนของเขาได้รับความสนใจจากสาธารณชนเป็นอย่างมาก ในงานเขียนของเขานั้น เท็นจิคุได้เล่ารายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตของผู้คน ประเพณี ทัศนียภาพของดินแดนต่าง ๆ ซึ่งเขาได้เดินทางผ่านและพักอาศัยอยู่ซึ่งถือเป็นแบบอย่างให้กับนักผจญภัยชาวญี่ปุ่นในรุ่นต่อ ๆ มา (Chansoria, 2022, p. 2)

นับตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 บทบาทของมหาอำนาจตะวันตกในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วเนื่องจากอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียซึ่งมีทรัพยากรที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นน้ำมัน ดีบุก ยางพารา เครื่องเทศ ทองคำ อัญมณี ปอ ขนสัตว์ ชา และข้าวสาลีเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการค้า รวมทั้งการสร้างความแข็งแกร่งทางด้านอุตสาหกรรมให้แก่มหาอำนาจตะวันตกเหล่านี้ (Chansoria, 2022, p. 2) ความสำเร็จในการขุดคลองสุเอซ (Suez) ส่งผลให้การเดินเรือจากยุโรปมา

[3] อาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย (Indian Ocean Region) หมายถึง น่านน้ำของมหาสมุทรอินเดีย เกาะ และหมู่เกาะซึ่งตั้งอยู่ในน่านน้ำดังกล่าว รวมถึงดินแดนชายฝั่งโดยรอบมหาสมุทรอินเดีย

เอเชียร่นระยะเวลาลงมากขึ้นและทำให้ต้นทุนลดลง ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มีผลทำให้การค้าระหว่างทั้งสองทวีปขยายตัวอย่างรวดเร็วซึ่งส่งผลให้มหาอำนาจตะวันตกต่าง ๆ พยายามที่จะมีอิทธิพลเหนือเส้นทางเดินเรือ รวมทั้งดินแดนชายฝั่งโดยรอบของมหาสมุทรอินเดีย นอกจากชาวยุโรปที่เข้ามามีบทบาทที่มากขึ้นในภูมิภาคนี้ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นซึ่งกำลังเร่งรัดพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจและการทหารก็ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียมากขึ้นด้วย (Smith & Fisher, 2025)

สำหรับญี่ปุ่นนั้นเริ่มเข้ามามีบทบาทอย่างจริงจังในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา การที่ญี่ปุ่นขยายอำนาจเข้ายึดครองดินแดนส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และมีแผนการที่จะเดินทัพเข้าโจมตีกองกำลังของอังกฤษในอินเดีย ทำให้ญี่ปุ่นให้ความสนใจในการขยายอำนาจในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียมากขึ้น (Chansoria, 2022, p. 4) การขยายอำนาจของญี่ปุ่นเกิดขึ้นพร้อมกับการเติบโตของกระแสต่อต้านจักรวรรดินิยมตะวันตกในอาณาบริเวณนี้ซึ่งในบางกรณีญี่ปุ่นก็ได้เข้าร่วมสนับสนุนขบวนการดังกล่าว การสนับสนุนที่สำคัญได้แก่การร่วมมือกับชาวอินเดียซึ่งต้องการเป็นเอกราชจากอังกฤษในการก่อตั้งกองกำลังของอินเดียขึ้นในสิงคโปร์เพื่อปฏิบัติการต่อต้านอำนาจของอังกฤษในอินเดีย ในด้านยุทธศาสตร์ทางทะเลนั้น การที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองหมู่เกาะอันดามันและนิโคบาร์ (Andaman and Nicobar) ซึ่งอยู่ใกล้ปากทางด้านทิศตะวันตกของช่องแคบมะละกา (Malacca) ทำให้ญี่ปุ่นสามารถควบคุมเส้นทางเดินเรือในบริเวณมหาสมุทรอินเดียใกล้ช่องแคบมะละกาได้ในระดับหนึ่ง (Roychowdhury, 2024)

3. บทบาทของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียในช่วงสงครามเย็น

ในช่วงสงครามเย็นอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียก็ยังคงเป็นอาณาบริเวณที่มีการแข่งขันกันอย่างเข้มข้นระหว่างมหาอำนาจ แต่ว่ามหาอำนาจที่มีบทบาทสำคัญได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากอำนาจของมหาอำนาจยุโรปเดิมได้ค่อย ๆ เสื่อมสลายลงพร้อมกับการสูญเสียอำนาจในการปกครองอาณานิคมในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย ในช่วงสงครามเย็นนี้ มหาสมุทรอินเดียได้กลายเป็นพื้นที่แข่งขันของมหาอำนาจซึ่งเป็นแกนหลักของสงครามเย็น ได้แก่ สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต สำหรับญี่ปุ่นนั้นหลังจากพ่ายแพ้ในสงครามมหาเอเชียบูรพา เศรษฐกิจของญี่ปุ่นก็ค่อย ๆ เติบโตขึ้นตามลำดับจนมีอัตราการเติบโตที่ค่อนข้างรวดเร็วในช่วงกลางทศวรรษ 1950 ถึงต้นทศวรรษ 1990 ในการสร้างความมั่งคั่งของญี่ปุ่นนั้นการพัฒนาอุตสาหกรรมและการค้าระหว่างประเทศถือเป็นสิ่งสำคัญ ด้วยเหตุนี้ การได้มาซึ่งวัตถุดิบรวมถึงการขยายตลาดสำหรับสินค้าญี่ปุ่นจึงเป็นเป้าหมายหลักที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากสำหรับญี่ปุ่น ในช่วงต้นทศวรรษ 1950 ถึงปลายทศวรรษ 1960 นั้น นอกจากการซื้อผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียมจากเอเชียตะวันตกเฉียงใต้[4] และการขนส่งสินค้าผ่านน่านน้ำมหาสมุทรอินเดียไปยังทวีปยุโรปแล้ว ญี่ปุ่นก็ไม่ได้ให้ความสนใจอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียมากนัก

[4] "เอเชียตะวันตกเฉียงใต้" (Southwest Asia) นั้น ได้แก่ดินแดนในทวีปเอเชียซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันตกของ "เอเชียใต้" (South Asia) ดินแดนบริเวณนี้มักเรียกกันโดยทั่วไปว่า "ตะวันออกกลาง" (Middle East) (ซึ่งรวมถึงบางส่วนของทวีปแอฟริกาตอนเหนือด้วย) แต่เนื่องจากการเรียกดินแดนดังกล่าวว่า "ตะวันออกกลาง" เป็นการระบุโดยมียุโรปเป็นศูนย์กลาง บทความวิจัยนี้จึงเรียกดินแดนในทวีปเอเชียซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันตกของ "เอเชียใต้" ว่า "เอเชียตะวันตกเฉียงใต้" ตามที่นิยมใช้กันในองค์การระหว่างประเทศ

เมื่อเทียบกับเอเชียตะวันออกที่ญี่ปุ่นตั้งอยู่และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งญี่ปุ่นมองว่าเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งยังเป็นตลาดสำคัญของสินค้าญี่ปุ่น (Chansoria, 2022, p. 5)

ความสนใจของญี่ปุ่นต่ออาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดใน ค.ศ. 1973 เมื่อกลุ่มประเทศผู้ส่งน้ำมันเป็นสินค้าส่งออก (The Organization of the Petroleum Exporting Countries - OPEC) ได้ร่วมมือกันกำหนดกำลังการผลิตและขึ้นราคาน้ำมันอย่างก้าวกระโดดซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของญี่ปุ่นอย่างรุนแรง[5] นอกจากญี่ปุ่นจะให้ความสำคัญต่อการขึ้นราคาน้ำมันครั้งนี้แล้ว สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในอาณาบริเวณนี้ในช่วงทศวรรษ 1970 และ 1980 ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างอาหรับกับอิสราเอล การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในอิหร่าน สงครามระหว่างอิรักกับอิหร่าน รวมทั้งความตึงเครียดที่ตามมาจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวทำให้ญี่ปุ่นจำเป็นต้องให้ความสนใจกับภูมิภาคดังกล่าวมากขึ้นเนื่องจากเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้เริ่มกระทบต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นรุนแรงยิ่งขึ้น (Shaoul, 2005)

4. บทบาทของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียในช่วงหลังสงครามเย็น

นับตั้งแต่สงครามเย็นสิ้นสุดลงบทบาทของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียก็ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง การเพิ่มบทบาทของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียในช่วงทศวรรษ 1990 และทศวรรษ 2000 นั้น นอกจากส่วนหนึ่งจะเป็นการปกป้องเส้นทางเดินเรือและแหล่งทรัพยากรรวมทั้งขยายตลาดสำหรับสินค้าญี่ปุ่นแล้ว อีกส่วนหนึ่งก็เป็นไปตามข้อเรียกร้องของสหรัฐอเมริกาซึ่งประสงค์ให้ญี่ปุ่นเข้ามามีบทบาททางด้านความมั่นคงในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤตการณ์จากการที่อิรักบุกยึดครองคูเวตในช่วงต้นทศวรรษ 1990 ส่วนบทบาทของญี่ปุ่นตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2010 เป็นต้นมานั้นนอกจากการดำรงบทบาทและเป้าหมายเดิมเช่นเดียวกับช่วงทศวรรษ 1990 และทศวรรษ 2000 แล้ว ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทางภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐศาสตร์ทำให้ญี่ปุ่นต้องปรับบทบาทอีกครั้งหนึ่งโดยมีส่วนร่วมกับสหรัฐอเมริกาและพันธมิตรอื่น ๆ เช่น อินเดีย ออสเตรเลีย ฯลฯ ในการถ่วงดุลกับการขยายอำนาจของจีนในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย (Maniyar, 2022)

4.1 บทบาทของญี่ปุ่นในทางเศรษฐกิจ

บทบาทของญี่ปุ่นทางเศรษฐกิจนั้นถือได้ว่าเป็นบทบาทหลักของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ญี่ปุ่นเน้นการมีบทบาทในลักษณะดังกล่าวมีสองประการ ประการแรกได้แก่การที่ญี่ปุ่นถูกจำกัดจากรัฐธรรมนูญในการขยายบทบาททางการทหาร ส่วนประการที่สองนั้น การที่ญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจญี่ปุ่นทำให้ญี่ปุ่นมีศักยภาพในการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ

[5] การกระทำดังกล่าวของกลุ่มโอเปกนอกจากจะมีเหตุผลทางเศรษฐกิจแล้วก็ถือว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองด้วยในการต่อต้านบทบาทของประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกหลายประเทศซึ่งมีท่าทีที่ไม่เป็นมิตรต่อประเทศซึ่งเป็นผู้ผลิตน้ำมันเหล่านี้ในความขัดแย้งระหว่างอาหรับและอิสราเอล

4.1.1 บทบาททางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในเอเชียใต้

สำหรับเอเชียใต้นั้นญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับทุกประเทศ แต่เนื่องจากอินเดียเป็นประเทศที่ใหญ่มากกว่าประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ เป็นอย่างมากทั้งในด้านพื้นที่ ประชากร ศักยภาพทางเศรษฐกิจและการทหาร ญี่ปุ่นจึงมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับอินเดียในหลากหลายมิติมากกว่าประเทศอื่น ๆ ในเอเชียใต้ สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดียนั้น แม้ว่าในช่วงสงครามเย็นทั้งสองประเทศไม่ได้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันเนื่องจากความแตกต่างของระบบเศรษฐกิจและการกำหนดท่าทีต่อสถานการณ์ระหว่างประเทศในช่วงสงครามเย็น แต่การเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศและการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐศาสตร์ในระดับโลกในช่วงหลังสงครามเย็นทำให้ญี่ปุ่นและอินเดียหันมาร่วมมือกันมากขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจและการทหาร (Chansoria, 2022, pp. 3-6)

ในช่วงหลังสงครามเย็นโดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ทศวรรษ 2000 เป็นต้นมา นอกจากจะมีการเดินทางเยี่ยมเยือนในระดับผู้นำทางการเมืองระหว่างทั้งสองประเทศมากขึ้นแล้ว ทั้งญี่ปุ่นและอินเดียยังได้ร่วมกันสร้างกรอบความร่วมมือในมิติที่หลากหลาย เช่น ความเป็นหุ้นส่วนระดับโลกระหว่างญี่ปุ่นและอินเดีย (Global Partnership between Japan and India) การประชุมประจำปีระหว่างนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นและอินเดีย (Japan-India Annual Summit Meetings) ความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ระดับโลก (Global and Strategic Partnership) ความเป็นหุ้นส่วนทางอุตสาหกรรมอย่างครอบคลุมระหว่างอินเดียกับญี่ปุ่น (India-Japan Industrial Competitiveness Partnership) กลไกการหารือระดับรัฐมนตรีด้านพลังงานระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดีย (Japan-India Energy Ministerial Dialogue) ฯลฯ (Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2024)

ในด้านการค้านั้น มูลค่าการค้าระหว่างทั้งสองประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้ว่าใน ค.ศ. 2023 ญี่ปุ่นส่งสินค้าออกไปอินเดียเป็นมูลค่า 2,333 ล้านเหรียญสหรัฐฯ และนำเข้าจากอินเดียเป็นมูลค่า 805 ล้านเหรียญสหรัฐฯ มูลค่าการค้าดังกล่าวเพิ่มขึ้นมากเมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลใน ค.ศ. 2015 ซึ่งญี่ปุ่นส่งสินค้าออกไปอินเดียเป็นมูลค่าเพียง 981 ล้านเหรียญสหรัฐฯ และนำเข้าจากอินเดียเป็นมูลค่าเพียง 589 ล้านเหรียญสหรัฐฯ เท่านั้น แม้ว่าอินเดียจะขาดดุลการค้าต่อญี่ปุ่นค่อนข้างมาก แต่การลงทุนของญี่ปุ่นในอินเดียซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็วก็มีส่วนทำให้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างทั้งสองประเทศมีดุลยภาพมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าใน ค.ศ. 2023 มูลค่าการลงทุนของญี่ปุ่นในอินเดียสูงถึง 1,082 ล้านเหรียญสหรัฐฯ ซึ่งเพิ่มขึ้นมากเมื่อเปรียบเทียบกับมูลค่าการลงทุนของญี่ปุ่นใน ค.ศ. 2014 ซึ่งมีมูลค่าเพียง 282 ล้านเหรียญสหรัฐฯ เท่านั้น (Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2025)

สำหรับความร่วมมือที่เป็นหมุดหมายสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างทั้งสองประเทศในทศวรรษ 2010 นั้นได้แก่ การที่อินเดียตัดสินใจให้ญี่ปุ่นพัฒนาระบบรถไฟความเร็วสูงสายแรกขึ้นในอินเดียซึ่งมีระยะทาง 508 กิโลเมตรระหว่างเมืองอะห์มดาบาด (Ahmedabad) กับเมืองมุมไบ (Mumbai) ความตกลงดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการพัฒนาระบบรถไฟความเร็วสูงของญี่ปุ่นเป็นครั้งแรกในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียซึ่งเปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นมีโอกาสมากขึ้นในการมีส่วนร่วมกับแผนการในอนาคตของอินเดียที่จะพัฒนาโครงข่ายระบบรถไฟความเร็วสูงให้ครอบคลุมเมืองหลักทั่วประเทศอินเดีย (Times of India, 2024)

นอกจากอินเดียแล้ว ประเทศในเอเชียใต้ที่ญี่ปุ่นให้ความสำคัญค่อนข้างมากได้แก่ ศรีลังกา การที่ศรีลังกามีที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของมหาสมุทรอินเดียซึ่งใกล้เส้นทางเดินเรือหลักและมีชายฝั่งที่เหมาะสมสำหรับการสร้างและพัฒนาท่าเรือทั้งเพื่อการพาณิชย์และการทหารทำให้ศรีลังกามีความสำคัญต่อญี่ปุ่นทั้งเชิงภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐศาสตร์ ในกรณีของศรีลังกานั้น นอกจากการให้ความช่วยเหลือในทางเศรษฐกิจและวิชาการโดยทั่วไปแล้ว ญี่ปุ่นก็ได้เน้นการลงทุนในการพัฒนาศักยภาพการขนส่งทางทะเลซึ่งจะเป็นประโยชน์กับทั้งศรีลังกาและญี่ปุ่น สำหรับการพัฒนาท่าเรือเพื่อการพาณิชย์นั้น ญี่ปุ่นมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท่าเรือตรินโคมาลี (Trincomalee) รวมทั้งยังได้ร่วมมือกับศรีลังกาและอินเดียในการพัฒนาท่าเรือสำหรับการขนส่งในระบบคอนเทนเนอร์ทางด้านตะวันตกของประเทศใกล้กับนครโคลัมโบ (Columbo) แม้ว่าโครงการถูกระงับไประยะหนึ่งเนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในศรีลังกา แต่ในที่สุดก็ได้มีการนำโครงการดังกล่าวมาดำเนินการต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอีกครั้งในเวลาต่อมา[6] นอกจากนั้น บริษัทต่อเรือและซ่อมบำรุงเรือของญี่ปุ่นและศรีลังกาได้ร่วมกันยกระดับอู่ต่อเรือและซ่อมบำรุงเรือใกล้นครโคลอมโบให้มีศักยภาพมากขึ้น[7] ส่วนการพัฒนาอุตสาหกรรมอื่นซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานนั้น บริษัทจากญี่ปุ่นได้สร้างโรงงานผลิตซีเมนต์ที่ทันสมัยขึ้นในศรีลังกา โรงงานดังกล่าวซึ่งเริ่มผลิตซีเมนต์ออกสู่ตลาดได้ใน ค.ศ. 2017 มีส่วนสำคัญต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ของศรีลังกาในปัจจุบัน สำหรับความช่วยเหลือทางการเงินในกรณีเร่งด่วนนั้น ญี่ปุ่นถือได้ว่าเป็นประเทศที่มีส่วนสำคัญในระดับหนึ่งในการให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่ศรีลังกาเมื่อประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงใน ค.ศ. 2022 (Pendyala, 2023)

สำหรับปากีสถานนั้น แม้ว่าปากีสถานกับญี่ปุ่นเคยเป็นคู่ค้าที่สำคัญตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 1940 จนถึงปลายทศวรรษ 1950[8] แต่ในช่วงหลังสงครามเย็นนั้น นอกจากการส่งสินค้าอุตสาหกรรมมาขายในปากีสถานแล้ว ญี่ปุ่นก็ไม่ได้มีบทบาททางเศรษฐกิจมากนักโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับบทบาททางเศรษฐกิจของจีนในปากีสถาน อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดวิกฤตการณ์จากภัยธรรมชาติขึ้นในปากีสถาน เช่น ภัยแล้ง อุทกภัย รวมทั้งแผ่นดินไหว ญี่ปุ่นก็ได้ร่วมกับประชาคมโลกในการให้ความช่วยเหลือปากีสถานอยู่เสมอ กรณีล่าสุดได้แก่ การให้ความช่วยเหลือในการบรรเทาสาธารณภัยแก่ปากีสถานซึ่งสืบเนื่องมาจากการเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ใน ค.ศ. 2022 (Japan International Cooperation Agency, 2023)

สำหรับบังกลาเทศนั้น ญี่ปุ่นก็ได้เห็นถึงความสำคัญในการพัฒนาท่าเรือเพื่อการพาณิชย์เช่นกันจึงได้ลงทุนในการก่อสร้างท่าเรือมัตตาบารี (Matarbari) ขึ้นที่จิตตากอง (Chittagong) เพื่อช่วย

[6] บริษัทญี่ปุ่นและอินเดียได้รับการอนุมัติให้พัฒนาท่าเรือในระบบคอนเทนเนอร์ใน ค.ศ. 2019 แต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทำให้ความร่วมมือดังกล่าวหยุดชะงักไประยะหนึ่ง ความผันผวนทางการเมืองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายอีกครั้งใน ค.ศ. 2023 ไปในทางที่เอื้อประโยชน์ต่อความร่วมมือกับญี่ปุ่นและอินเดียตามแนวทางเดิม

[7] แม้ว่าโครงการส่วนใหญ่จะดำเนินการโดยเอกชนญี่ปุ่นและศรีลังกา แต่โครงการเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากทางการญี่ปุ่น

[8] ในช่วงดังกล่าวปากีสถานได้ส่งออกฝ้ายและปอจำนวนมากเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรมทอผ้าของญี่ปุ่น ส่วนญี่ปุ่นก็ส่งเครื่องจักร เครื่องยนต์มายังปากีสถาน

ผ่อนเบาปัญหาการขนส่งทางทะเลของบังกลาเทศ[9] ท่าเรือดังกล่าวซึ่งคาดว่าจะสร้างเสร็จใน ค.ศ. 2026 นั้น นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อบังกลาเทศแล้วยังเป็นประโยชน์ต่ออินเดียในการขนส่งสินค้าจากบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียออกสู่ตลาดโลกโดยไม่ต้องอ้อมมาส่งออกที่ท่าเรือบริเวณเมืองโกลกัตตา (Kolkata) ซึ่งห่างไกลออกไปค่อนข้างมาก (Pendyala, 2023)

4.1.2 บทบาททางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ญี่ปุ่นได้พยายามมีบทบาทในหลายโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพในการขนส่งทางทะเล โครงการที่โดดเด่นได้แก่ โครงการในเมียนมาและอินโดนีเซีย ซึ่งมีชายฝั่งทะเลที่เชื่อมต่อกับมหาสมุทรอินเดีย[10] ในการนี้ ญี่ปุ่นได้วางแผนที่จะลงทุนสร้างศูนย์กลางการขนส่งในเขตเศรษฐกิจพิเศษทีละวา (Thilawa) ใกล้ ๆ กับท่าเรือย่างกุ้ง (Yangon) แม้ว่าโครงการดังกล่าวจะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเมียนมาแต่ปรากฏว่าการดำเนินการกลับประสบกับปัญหาทำให้เกิดความล่าช้าและมีความเสี่ยงในเชิงธุรกิจอันเป็นผลมาจากการที่เมียนมาถูกคว่ำบาตรจากนานาชาติเนื่องจากการรัฐประหารใน ค.ศ. 2021 ในปัจจุบันญี่ปุ่นจึงอยู่ในขั้นตอนที่สงวนท่าทีและรอคอยความชัดเจนทางการเมืองในการกำหนดนโยบายต่อโครงการดังกล่าว (Furusho, 2025)

ส่วนอินโดนีเซียนั้นเป็นประเทศซึ่งมีที่ตั้งในเส้นทางที่เชื่อมต่อระหว่างมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก ด้วยเหตุนี้ ญี่ปุ่นจึงให้ความสำคัญกับอินโดนีเซียค่อนข้างมากและมีส่วนสำคัญในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของอินโดนีเซียมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลายทศวรรษ ในการพัฒนาท่าเรือนั้น บริษัทญี่ปุ่นได้รับการว่าจ้างให้ก่อสร้างและบริหารท่าเรือปาติมบัน (Patimbun) ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันตกของเกาะชวา (Java)[11] ในการนี้ การก่อสร้างท่าเรือดังกล่าวได้รับการสนับสนุนทางด้านการเงินในรูปของเงินกู้จากหน่วยงานความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (Japan International Cooperation Agency – JICA) นอกจากนั้นญี่ปุ่นยังได้ให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาท่าเรือเพื่อการประมงด้วย ดังจะเห็นได้ว่าใน ค.ศ. 2022 ทางการญี่ปุ่นได้ให้การสนับสนุนการก่อสร้างท่าเรือประมงที่เมืองซาอุมลากิ (Saumlaki) ในหมู่เกาะโมลุกกะ (Mollucas) เพื่อพัฒนาท่าเรือดังกล่าวให้กลายเป็นศูนย์กลางการประมงที่สำคัญในฝั่งตะวันออกของอินโดนีเซีย (Pendyala 2023)

[9] ท่าเรือจิตตะกองของบังกลาเทศนั้นเป็นท่าเรือที่ค่อนข้างประสบปัญหา ธนาคารโลกได้ระบุว่าเป็นท่าเรือที่มีประสิทธิภาพค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับท่าเรือสำคัญอื่น ๆ ในเอเชีย แต่ก็เป็นท่าเรือที่สินค้าต่าง ๆ ถึงร้อยละ 98 ของบังกลาเทศในระบบคอนเทนเนอร์ขนส่งสินค้าผ่าน

[10] สำหรับประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีชายฝั่งต่อเนื่องกับมหาสมุทรอินเดีย ได้แก่ ไทย มาเลเซีย และสิงคโปร์นั้น ญี่ปุ่นก็ได้ร่วมมือทางเศรษฐกิจอย่างใกล้ชิดกับประเทศเหล่านี้ รวมทั้งมีส่วนร่วมในหลากหลายรูปแบบในการพัฒนาเส้นทางคมนาคมในบริเวณชายฝั่งที่ต่อเนื่องกับมหาสมุทรอินเดีย

[11] เดิมทีนั้นท่าเรือตันจุงปริอก (Tanjung Priok) ในนครจาการ์ตา (Jakarta) ถือเป็นท่าเรือหลักของเกาะชวา (Java) ในการนี้ ประธานาธิบดี โจโค วิโดโด (Joko Widodo) พยายามที่จะลดความแออัดของนครจาการ์ตาลงจึงสร้างท่าเรือแห่งใหม่ขึ้นทางตะวันตกของเกาะชวา คาดว่าท่าเรือดังกล่าวจะสร้างเสร็จใน ค.ศ. 2027

4.1.3 บทบาททางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในเอเชียตะวันตกเฉียงใต้และแอฟริกาตะวันออก

ส่วนในเอเชียตะวันตกเฉียงใต้นั้นเนื่องจากประเทศส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้มีสภาพทางเศรษฐกิจค่อนข้างดีจากการส่งออกผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียม การให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจจากญี่ปุ่นจึงมีค่อนข้างน้อย ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่จึงเน้นที่การค้าและการลงทุนเป็นหลัก ในการนี้ หลายประเทศในภูมิภาคนี้ เช่น ซาอุดิอาระเบีย กาตาร์ คูเวต โอมาน สหรัฐอาหรับเอมิเรต ฯลฯ แม้ว่าส่วนใหญ่แล้วมีประชากรไม่มาก แต่ก็เป็นตลาดที่สำคัญสำหรับสินค้าญี่ปุ่นเนื่องจากมีกำลังซื้อสูง (Yoshioka, 2018)

สำหรับชายฝั่งด้านตะวันออกของทวีปแอฟริกาซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของมหาสมุทรอินเดียนั้น ญี่ปุ่นก็ได้พยายามพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับประเทศต่าง ๆ ในกรอบทวิภาคีและพหุภาคี ในการนี้ นอกจากญี่ปุ่นจะให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องในกรณีที่เกิดภัยธรรมชาติที่รุนแรงแล้ว ญี่ปุ่นยังร่วมกับนานาประเทศในการให้ความช่วยเหลือในการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศซึ่งเสียหายจากสงครามกลางเมือง ได้แก่ ซูดาน (World Food Program, 2024) และโซมาเลีย (Embassy of Japan in Somalia, 2022) ด้วย

สำหรับการพัฒนาการคมนาคมนั้น ญี่ปุ่นได้ให้เงินกู้แก่มาดากัสการ์เป็นจำนวนเงินกว่า 340 ล้านเหรียญสหรัฐฯในการพัฒนาท่าเรือโทอามาสินา (Toamasina) ซึ่งทำให้ท่าเรือดังกล่าวมีประสิทธิภาพในการส่งออกและนำเข้าสินค้ามากขึ้น การให้ความช่วยเหลือดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองของญี่ปุ่นที่เห็นถึงความสำคัญในทางภูมิเศรษฐศาสตร์ของมาดากัสการ์ในมหาสมุทรอินเดียฝั่งตะวันตกในการเป็นเส้นทางเดินเรือสำคัญที่เชื่อมระหว่างทวีปแอฟริกาตอนใต้กับประเทศหมู่เกาะที่ใกล้เคียง เช่น คอโมโรส มอริเชียส และเซเชลส์ ในการนี้ ท่าเรือโทอามาสินาจึงมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางการนำเข้าและส่งออกสินค้าระหว่างมาดากัสการ์กับประเทศหมู่เกาะเหล่านี้รวมทั้งเป็นฐานในการส่งออกสินค้าจากภูมิภาคนี้ไปยังตลาดโลก (Pendyala, 2023)

นอกจากพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคมขนส่งแล้ว ญี่ปุ่นก็ได้ร่วมมือกับหน่วยงานขององค์การสหประชาชาติในการพัฒนาเศรษฐกิจด้านอื่น ๆ ด้วย ในการพัฒนาการเกษตรและแปรรูปสินค้าเกษตรนั้น ญี่ปุ่นได้ให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาความปลอดภัยทางด้านอาหารในเอธิโอเปียโดยสนับสนุนการฝึกอบรมเพื่อให้บุคลากรมีความพร้อมสำหรับอุตสาหกรรมการแปรรูปสินค้าเกษตร ส่วนในซูดานนั้น ญี่ปุ่นก็ได้ให้ความช่วยเหลือในการก่อตั้งและบริหารสหกรณ์การเกษตรรวมทั้งสนับสนุนเทคโนโลยีทางการเกษตร ความช่วยเหลือเหล่านี้มีผลต่อความมั่นคงด้านอาหารและลดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมอันเป็นผลมาจากการทำการเกษตรได้ในระดับหนึ่ง นอกจากนั้น ในอียิปต์ เคนยา แทนซาเนีย และแซมเบียญี่ปุ่นก็ได้ให้ความช่วยเหลือในการฝึกอบรมบุคลากรในการขจัดปัญหามลภาวะจากพลาสติก สำหรับในด้านการพัฒนาพลังงานทางเลือกนั้น ญี่ปุ่นได้ให้ความช่วยเหลือแก่แทนซาเนียในการใช้พลังงานชีวภาพโดยเน้นการให้ความช่วยเหลือทางด้านเทคนิคและการฝึกอบรม (United Nations Industrial Development Organization, 2025)

4.2 บทบาททางด้านความมั่นคงของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย

ในขณะที่ญี่ปุ่นขยายบทบาททางเศรษฐกิจในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียนั้น ญี่ปุ่นก็ได้พยายามเพิ่มบทบาททางด้านความมั่นคงอย่างต่อเนื่องโดยร่วมมือกับนานาประเทศทั้งในกรอบทวิภาคีและพหุภาคี

บทบาทที่สำคัญของญี่ปุ่นเริ่มขึ้นเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ในบริเวณอ่าวเปอร์เซีย (Persia) อันเนื่องมาจากการที่กองทัพอิรักบุกยึดครองคูเวต ญี่ปุ่นซึ่งไม่สามารถช่วยเหลือทางการทหารได้เนื่องจากข้อจำกัดซึ่งระบุไว้ในรัฐธรรมนูญได้ช่วยเหลือกองกำลังนานาชาติในการปฏิบัติการปลดปล่อยคูเวตโดยการสนับสนุนด้านการเงินเป็นจำนวนประมาณ 13,000 ล้านเหรียญสหรัฐฯ แม้ว่าการสนับสนุนดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ในระดับหนึ่งต่อการปฏิบัติการดังกล่าว แต่ญี่ปุ่นก็ถูกวิจารณ์จากพันธมิตรหลายประเทศในกรณีที่ไม่สามารถช่วยเหลือทางการทหารได้ ด้วยเหตุนี้ในช่วงหลังสงครามญี่ปุ่นจึงตัดสินใจส่งเรือกวาดทุ่นระเบิดมาช่วยในการปฏิบัติการกวาดทุ่นระเบิดในบริเวณอ่าวเปอร์เซีย การปฏิบัติการในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียดังกล่าวนี้ถือเป็นการส่งกำลังไปปฏิบัติการทางการทหารนอกประเทศเป็นครั้งแรกหลังสงครามมหาเอเชียบูรพา นอกจากนั้นเพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นสามารเข้าร่วมกับประชาคมโลกในมิติด้านความมั่นคงได้มากขึ้นญี่ปุ่นจึงได้ออกกฎหมายที่อนุญาตให้เจ้าหน้าที่จากกองกำลังป้องกันตนเองของญี่ปุ่น (Japan Self Defense Force – SDF) เข้าร่วมปฏิบัติการกับองค์การสหประชาชาติในการรักษาสันติภาพและภารกิจสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ได้ แม้ว่าการเข้าร่วมปฏิบัติการดังกล่าวจะมีการระบุข้อจำกัดไว้ค่อนข้างมากแต่ก็เป็นการเปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นมีบทบาทางด้านความมั่นคงในภูมิภาคต่าง ๆ มากขึ้นซึ่งรวมถึงอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย (Kelly & Kubo, 2015)

หลังจากออกกฎหมายดังกล่าว บุคลากรจากกองกำลังป้องกันตนเองของญี่ปุ่นได้เข้าร่วมกับองค์การสหประชาชาติในการรักษาสันติภาพและภารกิจอื่น ๆ อย่างต่อเนื่องในภูมิภาคต่าง ๆ เช่น การปฏิบัติการในกัมพูชา ติมอร์ตะวันออก แองโกลา เอลซัลวาดอร์ เฮติ โคโซโว ฯลฯ สำหรับในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียนั้นบุคลากรจากกองกำลังป้องกันตนเองของญี่ปุ่นก็ได้เข้าร่วมกับองค์การสหประชาชาติในการรักษาสันติภาพและภารกิจอื่น ๆ ในหลายประเทศ เช่น ซูดานใต้ โมซัมบิก โซมาเลีย ปากีสถาน อินโดนีเซีย เนปาล[12] ฯลฯ (Matsubara, 2016; Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2024)

นอกจากเข้าร่วมปฏิบัติการกับองค์การสหประชาชาติดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น กองกำลังป้องกันตนเองทางทะเลของญี่ปุ่นก็ได้ร่วมกับมิตรประเทศในการปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการกระทำอันเป็นโจรสลัดในน่านน้ำใกล้ชายฝั่งโซมาเลีย ปฏิบัติการดังกล่าวเริ่มขึ้นใน ค.ศ. 2009 เมื่อเรือสินค้าและเรือขนส่งผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียมของญี่ปุ่นถูกโจมตีมากขึ้นจากโจรสลัดในบริเวณดังกล่าว ในการปฏิบัติการต่อต้านการกระทำอันเป็นโจรสลัดนอกชายฝั่งโซมาเลียนั้น นอกจากมีการปฏิบัติการจากกองเรือรบที่ส่งมาจากญี่ปุ่นแล้ว ก็ยังมีการบินลาดตระเวนจากฐานปฏิบัติการของญี่ปุ่นที่จิบูติด้วย[13] (Hammond, 2019)

---

[12] นอกจากการรักษาสันติภาพแล้ว ในบางกรณีบุคลากรจากกองกำลังป้องกันตนเองของญี่ปุ่นได้เข้าร่วมกับองค์การสหประชาชาติในการบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือผู้ลี้ภัย รวมทั้งดูแลจัดการเลือกตั้งด้วย

[13] ในช่วงแรกเครื่องบินลาดตระเวนของญี่ปุ่นใช้ฐานปฏิบัติการของสหรัฐอเมริกาที่จิบูติเป็นฐานในการปฏิบัติการ แต่ตั้งแต่ ค.ศ. 2011 เป็นต้นมาญี่ปุ่นได้สร้างฐานปฏิบัติการของญี่ปุ่นขึ้นที่จิบูติและใช้ฐานดังกล่าวในการปฏิบัติการต่อต้านการกระทำอันเป็นโจรสลัด ในการนี้ ฐานปฏิบัติการดังกล่าวของญี่ปุ่นมีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการอยู่ประมาณ 200 นาย การที่ที่ตั้งของจิบูติอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญใกล้ปากทะเลแดงซึ่งเป็นเส้นทางเดินเรือที่สำคัญในการเชื่อมต่อทะเลเมดิเตอร์เรเนียนกับมหาสมุทรอินเดีย ทำให้หลายประเทศสร้างฐานปฏิบัติการในประเทศดังกล่าว นอกจากสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นแล้ว จีนก็มีฐานปฏิบัติการในจิบูติด้วย

ในช่วงก่อน ค.ศ. 2009 นั้นมีเรือของญี่ปุ่นถูกโจมตีโดยโจรสลัดโซมาเลีย 7 ครั้ง ใน ค.ศ. 2007 โจรสลัดได้เข้ายึดเรือสินค้าญี่ปุ่นหนึ่งลำ ต่อมาในเดือนเมษายน ค.ศ. 2008 ได้มีการใช้จรวดประทับบ่ายิงเข้าใส่เรือขนส่งน้ำมันของญี่ปุ่นนอกชายฝั่งเยเมนทำให้น้ำมันรั่วออกสู่ทะเล ในช่วงครึ่งหลังของ ค.ศ. 2008 สถานการณ์รุนแรงขึ้นโดยมีเรือของญี่ปุ่นอีก 5 ลำถูกโจมตี สถานการณ์ดังกล่าวทำให้บริษัทเดินเรือของญี่ปุ่นเริ่มเปลี่ยนเส้นทางเดินเรืออ้อมแหลมกู๊ดโฮป (Good Hope) ทางตอนใต้ของทวีปแอฟริกาตั้งแต่ช่วงปลาย ค.ศ. 2008 เป็นต้นมา การปรับเปลี่ยนเส้นทางดังกล่าวทำให้การเดินเรือใช้เวลานานขึ้นประมาณ 6 - 10 วัน รวมทั้งมีค่าใช้จ่ายเพิ่มสูงขึ้นเป็นอย่างมาก (Penn, 2009)

การโจมตีโดยโจรสลัดมีมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดใน ค.ศ. 2011 ในการนี้มีเรือของชาติต่าง ๆ กว่า 200 ลำถูกโจมตี แต่ว่าการร่วมมือของนานาประเทศในการสกัดขัดขวางและปราบปรามทำให้การโจมตีค่อย ๆ น้อยลงจนใน ค.ศ. 2019 มีการโจมตีเรือสินค้าเพียง 3 ครั้ง ด้วยเหตุนี้ ชาติตะวันตกหลายประเทศจึงได้ลดขนาดของการปฏิบัติการในบริเวณดังกล่าวลงในขณะที่ญี่ปุ่นยังให้ความสำคัญกับปฏิบัติการดังกล่าว สำหรับญี่ปุ่นนั้น นอกจากการปกป้องการขนส่งทางทะเลของกองเรือญี่ปุ่นแล้ว การปฏิบัติการดังกล่าวยังมีความสำคัญในการดำรงบทบาทของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียซึ่งมีความสำคัญต่อญี่ปุ่นในมิติอื่น ๆ ด้วย (Hammond, 2019; Ryall, 2018)

สำหรับการร่วมซ้อมรบและบรรเทาสาธารณภัยนั้น ญี่ปุ่นกับมิตรประเทศได้ร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดมากขึ้นตามลำดับ ในการนี้ การที่ความร่วมมือตาม “กรอบความร่วมมือจตุรภาคีเพื่อความมั่นคง” (Quadrilateral Security Dialogue – QUAD)[14] มีความเข้มข้นขึ้นในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2010 รวมทั้งการที่ญี่ปุ่นและมิตรประเทศในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียร่วมมือทางด้านความมั่นคงในกรอบทวิภาคีมากขึ้นทำให้บทบาทของญี่ปุ่นทางด้านความมั่นคงในอาณาบริเวณนี้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สำหรับความร่วมมือในกรอบทวิภาคีนั้นความร่วมมือกับอินเดียถือได้ว่าเป็นหมุดหมายสำคัญสำหรับการขยายบทบาทของญี่ปุ่น ในการนี้ ญี่ปุ่นได้ซ้อมรบทางทะเลร่วมกับอินเดียหลายครั้งรวมทั้งมีการแวะเยือนฐานทัพเรือของอินเดียและศรีลังกาอยู่เสมอเพื่อกระชับความสัมพันธ์ (Maniyar, 2022)

สำหรับความร่วมมือในกรอบพหุภาคีนั้น การซ้อมรบที่สำคัญได้แก่การซ้อมรบทางทะเลที่มีชื่อว่า “การซ้อมรบมาลาบาร์” (Malabar Exercise) ซึ่งกองกำลังป้องกันตนเองทางทะเลของญี่ปุ่นได้ร่วมซ้อมรบกับกองกำลังทางเรือของสหรัฐอเมริกา อินเดีย และออสเตรเลีย นอกจากการซ้อมรบมาลาบาร์ซึ่งญี่ปุ่นเข้าร่วมตั้งแต่ ค.ศ. 2007 เป็นต้นมาแล้ว (Maniyar, 2022) ในช่วงต้นทศวรรษ 2020 ญี่ปุ่นได้ขยายการมีส่วนร่วมในด้านความมั่นคงมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่ญี่ปุ่นเข้าร่วมในการซ้อมรบทางทะเลกับสหรัฐอเมริกาและศรีลังกาใน ค.ศ. 2021 ซึ่งเรียกว่า “การซ้อมรบการัต - ศรีลังกา” (Carat - Sri Lanka Exercise) (Mahadzir, 2021)

[14] กรอบความร่วมมือจตุรภาคีเพื่อความมั่นคง (Quadrilateral Security Dialogue – QUAD) เป็นความร่วมมือของญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลียและอินเดียเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้กับภูมิภาคอินโด - แปซิฟิก แม้ว่าจะมีการริเริ่มขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2000 แต่ความร่วมมือดังกล่าวเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2010

5. การขยายบทบาทของจีนในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียซึ่งมีผลต่อท่าทีของญี่ปุ่นและมหาอำนาจอื่น ๆ

นับตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา การปรับระบบเศรษฐกิจครั้งใหญ่ของจีนมีผลทำให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วซึ่งนำมาสู่ความแข็งแกร่งทางการทหารในเวลาต่อมาด้วย ในการนี้ พลังทางเศรษฐกิจและการทหารดังกล่าวได้กลายเป็นรากฐานสำคัญในการขยายบทบาทของจีนในหลายภูมิภาคซึ่งรวมถึงอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนมากขึ้นนับตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2010 เป็นต้นมา บทบาทดังกล่าวของจีนนั้นมีหลากหลายรูปแบบ เช่น การร่วมมือกับเมียนมาและปากีสถานในการเชื่อมต่อเส้นทางคมนาคมและขนส่งจากจีนออกสู่มหาสมุทรอินเดีย การเพิ่มการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและวิชาการแก่ประเทศต่าง ๆ ในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย[15] การจัดตั้งฐานปฏิบัติการทางทหารของจีนที่จิบูติ การส่งกำลังทางเรือลาดตระเวนอย่างสม่ำเสมอในน่านน้ำมหาสมุทรอินเดีย การซ้อมรบและการขายอาวุธที่มีประสิทธิภาพสูงให้กับหลายประเทศในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย ฯลฯ

การขยายบทบาทของจีนในลักษณะดังกล่าวสร้างความกังวลให้กับสหรัฐอเมริกาซึ่งถือว่าจีนเป็นคู่แข่งและในบางกรณีเป็นภัยคุกคามต่อผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกาในระดับโลก ส่วนอินเดียนั้นก็ถือว่าจีนเป็นคู่แข่งและเป็นภัยคุกคามต่อผลประโยชน์ของอินเดียโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียตอนเหนือซึ่งอินเดียมีบทบาทสำคัญและมีความขัดแย้งกับปากีสถานมานานหลายทศวรรษ[16] สำหรับญี่ปุ่นนั้นแม้ไม่ได้มองว่าบทบาทของจีนในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียเป็นภัยคุกคามต่อผลประโยชน์ของญี่ปุ่นโดยตรงเท่ากับบทบาทของจีนในบริเวณมหาสมุทรแปซิฟิก แต่ญี่ปุ่นก็มองว่าดุลยภาพทางอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไปอาจส่งผลทางลบต่อผลประโยชน์ของญี่ปุ่นในภาพรวมได้ ดังนั้นการเพิ่มบทบาทของญี่ปุ่นในมิติต่าง ๆ ทั้งในกรอบทวิภาคีกับประเทศต่าง ๆ ในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียรวมทั้งขยายความร่วมมือในกรอบพหุภาคีกับมิตรประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา อินเดีย และออสเตรเลียในฐานะที่เป็นหนึ่งในสี่ประเทศใน "กรอบความร่วมมือจตุรภาคีเพื่อความมั่นคง" จะเป็นประโยชน์ต่อ "อินโด - แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง" (Free and Open Indo - Pacific) ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อความมั่นคงของญี่ปุ่นและความมั่นคงของโลกโดยส่วนรวม (Baruah, 2024, pp. 1-17, 66, 143, 157)

6. ปัจจัยภายในซึ่งมีผลต่อบทบาทของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย

นอกจากปัจจัยภายนอกซึ่งมีผลต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นตามที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น ปัจจัยภายในประเทศก็มีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นต่ออาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียเช่นกัน ปัจจัยภายในประการแรก ได้แก่ บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญญี่ปุ่นมาตรา 9 ซึ่งทำให้การใช้อำนาจทางทหารของญี่ปุ่นเป็นไปได้อย่างจำกัด ด้วยเหตุนี้ญี่ปุ่นซึ่งเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจจึงไม่สามารถใช้ศักยภาพทางการทหารในระดับที่สอดคล้องกับอำนาจทางเศรษฐกิจในการรักษาผลประโยชน์ระหว่างประเทศได้

[15] ความร่วมมือเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นความร่วมมือในกรอบความร่วมมือ "ความคิดริเริ่มหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง" (Belt and Road Initiative) ของจีน แต่บางส่วนก็เป็นความร่วมมือทวิภาคีและพหุภาคีนอกกรอบความร่วมมือดังกล่าว

[16] จีนมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับปากีสถานทางด้านการทหาร และมีความขัดแย้งกับอินเดียเกี่ยวกับพรมแดนบริเวณเทือกเขาหิมาลัย ดังนั้นการขยายบทบาทของจีนในน่านน้ำมหาสมุทรอินเดียจึงถูกมองจากอินเดียว่าเป็นภัยคุกคามที่มีความสำคัญ

ข้อจำกัดดังกล่าวทำให้ญี่ปุ่นมุ่งที่จะใช้อำนาจทางเศรษฐกิจเป็นหลักในการตอบสนองต่อผลประโยชน์ของชาติในเวทีระหว่างประเทศซึ่งรวมถึงในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียด้วย แม้ว่าในช่วงหลังสงครามเย็นจะมีความพยายามตีความกฎหมายเพื่อเปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นใช้กำลังทางทหารในการดำเนินนโยบายต่างประเทศได้มากขึ้นแต่ก็ยังมีข้อจำกัดอยู่มาก (Institute for security & Development Policy, 2018) ด้วยเหตุนี้ การใช้พลังอำนาจทางเศรษฐกิจจึงยังคงเป็นเครื่องมือที่สำคัญของญี่ปุ่นในการแสดงบทบาทของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย

ปัจจัยประการที่สองได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น หลังสงครามเอเชียบูรพาสิ้นสุดลงญี่ปุ่นค่อย ๆ ฟื้นตัวจากความเสียหายจากสงครามและมีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่กลางทศวรรษ 1950 เป็นต้นมาจนถึงต้นทศวรรษ 1990 ด้วยเหตุนี้ ญี่ปุ่นจึงมีความพร้อมที่จะใช้ศักยภาพดังกล่าวในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ การที่ญี่ปุ่นเป็นประเทศอุตสาหกรรมแต่ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติทำให้ญี่ปุ่นจำเป็นจะต้องนำเข้าทรัพยากรต่าง ๆ จากต่างประเทศเพื่อใช้ในการผลิตสินค้า ด้วยเหตุนี้ แหล่งทรัพยากรต่าง ๆ จึงมีความสำคัญต่อญี่ปุ่นซึ่งในกรณีของอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียนั้น ญี่ปุ่นถือว่าเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียเป็นแหล่งน้ำมันและก๊าซธรรมชาติซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของเศรษฐกิจญี่ปุ่น ด้วยเหตุนี้ ญี่ปุ่นจึงให้ความสำคัญกับอาณาบริเวณดังกล่าว ในช่วงสองทศวรรษแรกหลังสงครามเอเชียมหาบูรพานั้น ญี่ปุ่นไม่ได้ให้ความสนใจอาณาบริเวณนี้มากนัก แต่หลังจากที่กลุ่มโอเปกได้แสดงพลังให้เห็นถึงศักยภาพทางเศรษฐกิจนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ญี่ปุ่นซึ่งได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากราคาน้ำมันที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ก็ได้ปรับนโยบายมาให้ความสนใจต่ออาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียโดยเฉพาะอย่างยิ่งเอเชียตะวันตกเฉียงใต้มากขึ้น การที่การเติบโตทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นชะลอตัวลงนับตั้งแต่ทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา รวมทั้งการที่จีนเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วทำให้สถานภาพทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นทั้งในภาพรวมและโดยเปรียบเทียบลดลง ด้วยเหตุนี้ การใช้ศักยภาพทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในการดำเนินการแสดงบทบาทในภูมิภาคต่าง ๆ รวมทั้งอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียจึงได้มีการปรับแนวทางให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป (ไชยวัฒน์ ค้ำชู, 2549, น. 335–371) ในการนี้จะเห็นได้ว่าความร่วมมือต่าง ๆ นับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2000 เป็นต้นมา มักจะเป็นความร่วมมือที่กำหนดขอบเขตและเป้าหมายที่ชัดเจนทั้งในกรอบทวิภาคีและพหุภาคีโดยเน้นผลในทางปฏิบัติและความยั่งยืนโดยคำนึงถึงศักยภาพทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีของญี่ปุ่นเป็นสำคัญ[17]

สำหรับปัจจัยประการที่สามได้แก่ ปัจจัยทางการเมืองภายใน ในกรณีของญี่ปุ่นนั้นปัจจัยดังกล่าวไม่ได้มีผลมากนักเนื่องจากการเมืองญี่ปุ่นนับตั้งแต่กลางทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา ส่วนใหญ่แล้วอยู่ภายใต้การนำของนักการเมืองซึ่งมาจากพรรคเสรีประชาธิปไตย (Liberal Democratic Party) ด้วยเหตุนี้ จึงมีนโยบายที่

[17] การที่ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ก้าวหน้าทางด้านวิชาการในหลากหลายสาขารวมทั้งมีเทคโนโลยีที่ก้าวหน้านั้น ทำให้ญี่ปุ่นสามารถใช้ศักยภาพดังกล่าวในการดำเนินนโยบายต่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการนี้ ญี่ปุ่นจึงเน้นการร่วมมือกับมิตรประเทศในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียในการเผชิญหน้ากับภัยคุกคามรูปแบบใหม่โดยใช้ศักยภาพของญี่ปุ่นในการประสานความร่วมมือซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์กับทั้งสองฝ่าย เช่น ปัญหาโลกร้อน อาชญากรรมทางไซเบอร์ การพยากรณ์ ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยต่าง ๆ อันเกิดจากธรรมชาติ ฯลฯ

ค่อนข้างต่อเนื่องในแง่เป้าหมายและแนวทางในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ ส่วนความแตกต่างที่มีในระดับหนึ่งก็จะเป็นผลมาจากบุคลิกหรือฐานอำนาจของนายกรัฐมนตรีบางคนซึ่งมีความแตกต่างกันและมีผลในระยะหนึ่งต่อการกำหนดและดำเนินนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่น (ไชยวัฒน์ ค้ำชู, 2549, น. 64-83)

7. บทสรุป

แม้ไม่ได้มีชายฝั่งต่อเนื่องกับมหาสมุทรอินเดีย แต่ญี่ปุ่นก็ได้ขยายบทบาทของญี่ปุ่นทั้งทางเศรษฐกิจและความมั่นคงอย่างต่อเนื่องเข้ามาในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย การขยายบทบาทดังกล่าวส่วนใหญ่แล้วเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐศาสตร์ในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย

ในช่วงสงครามเย็นนั้น ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจมีบทบาทค่อนข้างมากต่อนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นในอาณาบริเวณดังกล่าว ในขณะที่ปัจจัยทางด้านการทหารมีบทบาทไม่มากนัก การที่นโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นมีลักษณะดังกล่าวเกิดจากเหตุผล 2 ประการ เหตุผลประการแรกได้แก่ การที่ญี่ปุ่นต้องพึ่งพาการนำเข้าน้ำมันและก๊าซธรรมชาติเกือบทั้งหมดจากประเทศในเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ ด้วยเหตุนี้ญี่ปุ่นจึงเน้นที่ความร่วมมือทางเศรษฐกิจเป็นหลักโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างความร่วมมือกับประเทศในเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งเป็นแหล่งผลิตน้ำมันและก๊าซธรรมชาติที่สำคัญสำหรับญี่ปุ่น

นอกจากนั้น ญี่ปุ่นยังได้พัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศอื่น ๆ ในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียด้วยเนื่องจากการมีเสถียรภาพในการนำเข้าน้ำมันและก๊าซธรรมชาตินั้น นอกจากความสัมพันธ์ที่ดีกับแหล่งผลิตน้ำมันและก๊าซธรรมชาติแล้ว การขนส่งที่ปลอดภัยผ่านมหาสมุทรอินเดียมายังช่องแคบมะละกาก็มีความสำคัญเป็นอย่างมากเช่นกัน ด้วยเหตุนี้เสถียรภาพโดยรวมของอาณาบริเวณนี้และความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศต่าง ๆ ในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียกับญี่ปุ่นจึงส่งผลในระดับหนึ่งต่อความมั่นคงของเส้นทางการขนส่งแหล่งพลังงานที่สำคัญดังกล่าวนี้

เหตุผลประการที่สองได้แก่ การที่ญี่ปุ่นสามารถแสดงบทบาททางด้านการทหารได้อย่างจำกัดอันเป็นผลมาจากข้อความซึ่งระบุไว้ในรัฐธรรมนูญของญี่ปุ่นมาตรา 9 ข้อความดังกล่าวทำให้ญี่ปุ่นมีข้อจำกัดในการใช้กำลังทางทหารในการรักษาผลประโยชน์ของญี่ปุ่นนอกประเทศซึ่งรวมถึงอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียได้ ด้วยเหตุนี้ ญี่ปุ่นจึงต้องอาศัยพันธมิตรโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกาในการปกป้องรักษาเส้นทางการขนส่งน้ำมันและก๊าซธรรมชาติในน่านน้ำมหาสมุทรอินเดียซึ่งเป็นประโยชน์ร่วมกันทั้งของสหรัฐอเมริกาและพันธมิตรต่าง ๆ ในโลกเสรี สำหรับความร่วมมือกับประเทศขนาดใหญ่และมีบทบาทสำคัญในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียเช่นอินเดียนั้น ในช่วงสงครามเย็นความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดียยังมีอยู่ค่อนข้างจำกัดเนื่องจากอินเดียยังคงยึดมั่นในทางรักษาความเป็นกลางระหว่างสองขั้วอำนาจในสงครามเย็น ด้วยเหตุนี้ การสร้างความร่วมมือกับญี่ปุ่นซึ่งเป็นพันธมิตรใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกาจึงไม่สอดคล้องกับแนวทางหลักของอินเดียในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ

ส่วนในช่วงหลังสงครามเย็นนั้น นอกจากญี่ปุ่นยังคงดำรงและขยายบทบาททางด้านเศรษฐกิจในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียอย่างต่อเนื่องมาจากช่วงสงครามเย็นแล้วญี่ปุ่นยังได้ขยายบทบาทไปสู่มิติทางการทหารด้วย ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากเหตุผล 3 ประการ เหตุผลประการแรกได้แก่ การเกิดความขัดแย้งที่มีความรุนแรงมากขึ้นในหลากหลายมิติโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณอ่าวเปอร์เซีย

การที่อิรักส่งกองกำลังเข้ายึดครองคูเวตในช่วงต้นทศวรรษ 1990 จนสหรัฐอเมริกาและพันธมิตรต้องใช้กำลังทหารปลดปล่อยคูเวตจากการยึดครองของกองกำลังของอิรักรวมทั้งความขัดแย้งอื่น ๆ ที่ตามมาอย่างต่อเนื่องนั้น ทำให้ญี่ปุ่นต้องปรับบทบาททางด้านการทหารของประเทศให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ในการนี้ ญี่ปุ่นได้ตีความรัฐธรรมนูญและออกกฎหมายไปในทิศทางที่เปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นมีบทบาททางการทหารมากขึ้นตามลำดับ

แม้การดำเนินการดังกล่าวจะยังมีข้อจำกัดอยู่มากแต่ก็ทำให้ญี่ปุ่นขยายบทบาททางการทหารได้มากขึ้นในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียไม่ว่าจะเป็นการส่งกองกำลังทางเรือไปปฏิบัติการกวาดทุ่นระเบิด การสนับสนุนพันธมิตรทางอ้อมในการปฏิบัติการทางทหาร การซ้อมรบร่วมกับมิตรประเทศ รวมถึงการส่งกองกำลังเข้าร่วมในการรักษาสันติภาพในกรอบขององค์การสหประชาชาติ

เหตุผลประการที่สองที่มีผลต่อการปรับนโยบายของญี่ปุ่นได้แก่สถานการณ์ของการเมืองโลกที่เปลี่ยนแปลงไป ในช่วงหลังสงครามเย็นนั้น บทบาทของสหพันธรัฐรัสเซียลดลงเป็นอย่างมากในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียในขณะที่บทบาทของจีนในอาณาบริเวณดังกล่าวกลับค่อย ๆ เพิ่มขึ้นตามลำดับ นอกจากนั้นอินเดียก็ได้ปรับนโยบายต่างประเทศไปในทิศทางที่สอดคล้องกับสหรัฐอเมริกาและพันธมิตรมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติที่เกี่ยวข้องกับการถ่วงดุลอำนาจกับจีนในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ญี่ปุ่นสามารถร่วมมือทางการทหารกับอินเดียและประเทศขนาดกลางและขนาดเล็กในอาณาบริเวณดังกล่าวได้มากขึ้นโดยไม่ถูกจำกัดด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจในกรอบของสงครามเย็น

เหตุผลประการที่สามได้แก่การเกิดหรือการมีความเข้มข้นขึ้นของภัยคุกคามรูปแบบใหม่ในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียซึ่งต้องการความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการแก้ไขปัญหา เช่น การกระทำอันเป็นโจรสลัด การก่อการร้าย การแพร่กระจายอาวุธที่มีอานุภาพทำลายล้างสูง โลกร้อน การค้ามนุษย์ มลภาวะต่าง ๆ ฯลฯ ในการแก้ไขภัยคุกคามรูปแบบใหม่เหล่านี้ซึ่งจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่ายทำให้ญี่ปุ่นซึ่งมีความพร้อมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและทรัพยากรมนุษย์สามารถเข้ามาแสดงบทบาทได้มากขึ้นในส่วนต่าง ๆ ของโลกรวมทั้งในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดีย

ในการนี้ ปัจจัยภายในของญี่ปุ่นไม่ว่าจะเป็นการเมืองที่มีเสถียรภาพ ศักยภาพทางเศรษฐกิจ รวมทั้งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีก็นับได้ว่ามีส่วนอย่างสำคัญในการสนับสนุนให้ญี่ปุ่นสามารถปรับนโยบายและแสดงบทบาทในอาณาบริเวณมหาสมุทรอินเดียได้อย่างเหมาะสมท่ามกลางสถานการณ์ในอาณาบริเวณดังกล่าวซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

รายการอ้างอิง

ไชยวัฒน์ ค้ำชู. (2549). *นโยบายต่างประเทศญี่ปุ่น : ความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่อง*. สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Baruah, D. M. (2024). *The contest for the Indian Ocean and the making of a new world order.* Yale University Press.

Chansoria, M. (2022). Japan-India at 70: The early origins of a relationship that defines Asia's future. *Japan Reviews, 5*, 3-12.

Chansoria, M. (2022, October 19). *Japan in the Indian Ocean region: Centuries of ties, growing importance.* Japan Forwards. https://japan-forward.com/japan-in-the-indian-ocean-region-centuries-of-ties-growing-importance/

Chansoria, M. (2022). *History of Japan in the Indian Ocean region.* Policy Brief, The Japan Institute of International Affairs. https://www.jiia-jic.jp/en/policybrief/pdf/PolicyBrief_Chansoria_20221209.pdf

Embassy of Japan in Somalia. (2022, March 22). *Japan's assistance to Somalia.* https://www.ke.emb-japan.go.jp/jointadmin/somalia/en/support.html

Furusho, T. (2025, March 21). *Myanmar's military coup four years on: Economic difficulties and a fierce civil war.* Nippon.com. https://www.nippon.com/en/japan-topics/g02492/

Hammond, J. (2019, June 20). *Japan offers enduring support for anti-piracy operation. Indo-Pacific Defense Forum.* https://ipdefenseforum.com/2019/06/japan-offers-enduring-support-for-anti-piracy-operations/

Institute for security & Development Policy. (2018). *Amending Japan's pacifist constitution*. https://www.isdp.eu/publication/amending-japans-pacifist-constitution/

Japan International Cooperation Agency (JICA). (2023, August 18). *One year after the Pakistan floods: How JICA's cooperation resulted in a swift response and is helping develop future risk reduction plans.* https://www.jica.go.jp/english/information/topics/2023/20230818_01.html

Kelly, T., & Kubo, N. (2015, December 20). *Gulf war trauma began Japan's retreat from pacifism.* Reuter. https://www.reuters.com/article/world/gulf-war-trauma-began-japans-retreat-from-pacifism-idUSKBN0U301D/

Mahadzir, D. (2021, July 1). U.S., Japan and Sri Lanka wrap up CARAT Sri Lanka exercise. *USNI News.* https://news.usni.org/2021/07/01/u-s-japan-and-sri-lanka-wrap-up-carat-sri-lanka-exercise

Maniyar, J. (2022, May 10). *The role of the Japan maritime self-defense forces in the Indo-Pacific.* Asia & the Pacific Policy Society. https://www.policyforum.net/japans-naval-pivot-to-the-indian-ocean/

Matsubara, T. (2016, December). *Peacekeeping: The JSDF and PKO.* Government of Japan, Highlighting Japan. https://www.gov-online.go.jp/eng/publicity/book/hlj/html/201612/201612_05_en.html

Ministry of Foreign Affairs of Japan. (2024, February 27). *Japan's contribution to UN Peacekeeping Operation (PKO).* Japan and the United Nations. https://www.mofa.go.jp/policy/un/pko/

Ministry of Foreign Affairs of Japan. (2025, April 1). *Japan - India relations (basic data).* Japan-India relations. https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/india/data.html

Pendyala, S. (2023, February 14). *Japan's rising role as an Indian Ocean actor: What do port stories tell us?.* Rising Power Initiative. https://www.risingpowersinitiative.org/2023/02/14/japans-rising-role-as-an-indian-ocean-actor/

Penn, M. (2009). Somali pirates and political winds drive Japan to the gate of tears. *Asia-Pacific Journal: Japan Focus, 7*(4), 1-12.

Roychowdhury, A. (2024, June 15). *The forgotten story of the Japanese ruling over (a part of) India.* The India Express. https://indianexpress.com/article/research/the-forgotten-story-of-the-japanese-ruling-over-a-part-of-india-8887379/

Ryall, J. (2018, November 19). *Japan to expand Djibouti base despite decline in piracy.* DW. https://www.dw.com/en/japan-to-expand-djibouti-base-despite-decline-in-piracy/a-46356825

Shaoul, R. (2005). Japanese foreign policy toward the Middle East 1973 to 1990: The non-commitment policy. *Asia-Pacific Journal: Japan Focus, 3*(9), 1-8. https://apjjf.org/raquel-shaoul/1573/article

Smith, C. G., & Fisher, W. B. (2025, April 1). *Suez Canal.* Britanica. https://www.britannica.com/topic/Suez-Canal/History

Times of India. (2024, September 24). *First bullet train in India for Mumbai – Ahmedabad corridor will arrive from Japan; 10 interesting facts.* https://timesofindia.indiatimes.com/travel/travel-news/first-bullet-train-in-india-for-mumbai-ahmedabad-corridor-will-arrive-from-japan-10-interesting-facts/articleshow/113599389.cms

United Nations Industrial Development Organization. (2025, February 19). *New funding from Japan supports eight projects boosting industrial development in Africa and the Middle East.* https://www.unido.org/news/new-funding-japan-supports-eight-projects-boosting-industrial-development-africa-and-middle-east

World Food Program. (2024, February 19). *Japan's supports life-saving assistance for conflict-affected communities in war-torn Sudan.* https://www.wfp.org/news/japans-supports-life-saving-assistance-conflict-affected-communities-war-torn-sudan

Yoshioka, A. (2018). *Relations between Japan and the Middle East.* International Institute for Asian Studies, The Newsletter, 80 Summer. https://www.iias.asia/the-newsletter/article/relations-between-japan-middle-east